

Odnos mladih odraslih do ustvarjanja družine in rojevanja

Povzetek

Članek se ukvarja z okoliščinami ustvarjanja družine in rojevanja pri mladih odraslih v Sloveniji. V njem je pregled demografskih in družinskih trendov; strukturnih dejavnikov, ki imajo pomembno vlogo pri oblikovanju družine (kot so: trg dela, stanovanjske razmere, spolne vloge), ter izsledkov kvantitativnih in kvalitativnih raziskav s poudarkom na prehodih v družinsko življenje med mladimi odraslimi v Sloveniji. Kvantitativni podatki kažejo na visoke želje mladih po družinskem življenju in otrocih. Kvalitativni podatki opozarjajo, da so pri oblikovanju družine 'subjektivni' dejavniki pomembnejša ovira od 'objektivnih'.

Ključne besede: mladi odrasli, družina, rojevanje, individualizacija, življenjski poteki, spol

Summary

This article looks into the circumstances surrounding the starting of young adults' family and childbearing in Slovenia. It examines the demographic and family trends, structural factors that play an important role in family formation (e.g. labour market, housing situation, gender roles), and the findings of quantitative and qualitative surveys on transitions to family life among young adults in Slovenia. The quantitative data indicate high aspirations of young adults for family life and children. The qualitative data show that subjective rather than objective factors are a key "barrier" to family formation.

Key words: young adults, family, childbearing, individualisation, life courses, gender

JEL: J11, J13

1. Uvod

V članku bomo podrobno predstavili okoliščine prvega ustvarjanja družine s poudarkom na prehodu v prvo starševstvo. Slovenija ima eno najnižjih stopenj rodnosti¹ v Evropi (1,26 v letu 2005). To ni zgolj nekaj posebnega za Slovenijo, temveč je značilno za mnoge evropske države². To so običajne razmere v sredozemskih državah (t. i. mediteranski vzorec - Cavalli in Galland, 1995) in v postsocialističnih državah. Zelo nizko rodnost imajo torej vse južno- in vzhodnoevropske države

ter Avstrija in Nemčija. Stopnja rodnosti vseh je pod obnovitveno ravnjo.

Od začetka devetdesetih so se življenjske izkušnje ljudi iz zahodne, še bolj tistih iz vzhodne Evrope, spremenile. Te spremembe so povezane z modernizacijskimi procesi v evropskih državah, še posebej pa z globalizacijo in individualizacijo, prestrukturiranjem trgov dela z naraščajočimi zahtevami po specializirani, prilagodljivi in izobraženi delovni sili ter z ukrepi socialnih politik, ki skoraj povsod po Evropi podaljšujejo obdobje odvisnosti mladih od izvornih družin.

* Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani

¹ Po Evrostatovi definiciji je stopnja rodnosti povprečno število otrok, ki se živi rodijo ženski v njenem rodnem obdobju pod predpostavko trenutne stopnje rodnosti (Evrostat, 32/2007).

² Med državami z najnižjimi stopnjami rodnosti v letu 2005 so bile: Poljska (1,24), Slovaška (1,25), Litva (1,27), Češka in Grčija (obe 1,28). Nekatere države pa dosegajo relativno visoko stopnjo rodnosti, npr. v letu 2005 so bile imele najvišjo stopnjo rodnosti: Francija (1,92), Irska (1,88), Danska, Finska in Velika Britanija (vse 1,80) (Evrostat, 32/2007).

Mladi v postsocialističnih državah se spopadajo s številnimi tveganji, ki generaciji njihovih staršev niso bila poznana. Večina sprememb v prehodu iz planske v tržno družbo se je zgodila v relativno kratkem času in prehodi v odraslost niso več predvidljivi, temveč so postali negotovi. Širjenje neoliberalnega poudarka na vodilni vlogi trga, vse večji pomen osebne pobude, zaupanja vase in samoodgovornosti za lastno življenje odpirajo nove možnosti, pomenijo pa tudi nova tveganja. Mladi so zato zelo odvisni od družinske materialne in čustvene podpore, predvsem pri prehodu v odraslost.

Individualizacija tveganj na Vzhodu in Zahodu je privedla do tega, da se okoliščine, ki so včasih zahtevale kolektivne ali politične ukrepe, danes razlagajo kot nesrečne osebne življenjske zgodbe, ki jih oseba lahko reši samo z lastnim delovanjem. Individualizacija tveganj je skladna z individualizacijo odgovornosti in dosežkov. Zahteve po individualni odgovornosti in realistična pričakovanja nemoči prispevajo k občutkom, da so tveganja in nevarnosti povsod navzoče (Ule, 2004).

Raziskave mladine v Sloveniji že od začetka devetdesetih kažejo velike spremembe v življenjskih potekih posameznikov, pa tudi v prehodih med različnimi življenjskimi fazami: mladost se podaljšuje, prehodi v odraslost so vse bolj pluralistični in niso več predvidljivi (Ule in Mihelj, 1995; Ule et al, 1996; Ule et al, 2000; Ule in Kuhar, 2002 b). Za vse več mladih, posebej za visoko izobražene in tiste, ki živijo v mestih, so značilne t. i. izbirne biografije (Du Bois Reymond, 1998). Življenjski poteki mladih v Sloveniji so bili sredi osemdesetih bolj linearni, manj raznoliki, kompleksni in dinamični (Ule, 1988). Podobne spremembe so se zgodile v drugih evropskih državah (cf. Pais, 2000; Beck in Beck-Gernsheim, 2002; Merino in Garcia, 2007).

Posledica spremenjenih pomenov mladosti, odraslosti in prehodov v odraslost je, da je ustvarjanje družine danes vse manj samo po sebi očitna stopnja v življenjskih potekih mladih. Ne gre namreč samo za najpomembnejši prehod v

življenju, temveč se ustvarjanje družine vse pogosteje povezuje s 'prečkanjem Rubikona'. Starševstvo se ne zaznava več kot obveznost ali usoda, temveč kot zavestna in premišljena odločitev. Razlogi za tak trend so zapleteni, številni in prepleteni med seboj. Samoidentiteta je vse bolj povezana z intimnostjo (Giddens, 2000). Mladi dojemajo družino in otroke kot izraz izpolnjenega življenja in avtentičnosti, obenem pa zavlačujejo z odločitvijo o ustvarjanju družine. Družina in otroci lahko veljajo za vrednoto, stopnja rodnosti pa ostaja nizka. Otrok (ne otroci) veljajo za izraz identitetne samouresničitve ter 'naravni' izraz življenja v dvoje (Beck in Beck-Gernsheim, 2002). Mnogi avtorji se v tem pogledu nanašajo na 'drugo demografsko tranzicijo'³, ki je od šestdesetih dalje sprožila podobne trende destandardizacije življenjskih potekov, tradicionalnih družinskih oblik in vrednot v vseh razvitih industrijskih državah (Lesthaeghe, 2001).

2. Slovenski kontekst prehoda v starševstvo

2.1. Demografski trendi

Mnogi napačno uvrščajo Slovenijo ob bok drugim postsocialističnim državam, v katerih je prišlo do precejšnjih demografskih sprememb šele v zgodnjih devetdesetih (Wallace, 2006). V večini vzhodnoevropskih držav so precej upadale poroke in se prelagale, tako kot tudi rojstva, ter so se povečale kohabitacije in zunajzakonska rojstva šele po spremembi ekonomskega in političnega sistema (Philipov, 2001). V Sloveniji se demografske spremembe kažejo že od osemdesetih. Po stalnem upadanju rodnosti od osemdesetih dalje se Slovenija bistveno razlikuje od drugih postsocialističnih držav, v katerih je rodnost začela upadati šele po prehodu. Leta 1955 je stopnja rodnosti znašala 2,52; na začetku osemdesetih je prvič padla pod magično mejo 2,0; sredi osemdesetih je znašala 1,7; leta 2005 pa samo 1,26 (Statistični letopis, Statistični urad Republike Slovenije, 2006) (tabela 1).

Tabela 1: Skupna stopnja rodnosti v obdobju 1980–2006

1980	1985	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
2,11	1,71	1,42	1,34	1,34	1,32	1,29	1,28	1,25	1,23	1,21	1,26	1,21	1,21	1,2	1,25	1,26

Vir: Statistični letopis, Statistični urad Republike Slovenije, 2006.

³ Teorijo druge demografske tranzicije sta med prvimi predlagala Lesthaeghe in van de Kaa ter jo pozneje razvijala naprej (van de Kaa, 1987; Lesthaeghe, 1995; Lesthaeghe, 2001). Gre za prevladujoč teoretski pristop k sodobnim družinskim spremembam v demografiji. Ena ključnih idej tega pristopa je, da ekonomski napredek omogoča samouresničevalno obnašanje. Toda tiste države, ki v javnomnenjskih raziskavah dosegajo najvišje točke pri postmaterialističnih vrednotah, nimajo najnižjih stopenj rodnosti. Ta teoretski okvir je v slepi ulici pri razlagi zelo nizkih stopenj rodnosti (Cordon, 2006).

Ob tem pa za Slovenijo v nasprotju z drugimi razvitimi evropskimi državami za generacije žensk in moških, rojene od konca druge svetovne vojne do konca šestdesetih, ni značilno nerojevanje določenega deleža žensk zunaj plodne dobe (približno 20 odstotkov), kar je na Zahodu po kontracepcijski revoluciji v šestdesetih stabilni plato⁴ (Hakim, 2003). Pri tem znaša po podatkih študije Družina in rodnost 1995 prostovoljna odločitev za življenje brez otrok (za nerojevanje) v generaciji 1956–1975 pod 10 odstotkov moških in žensk v mnogih evropskih državah⁵, razen v Belgiji in Avstriji, kjer 14 odstotkov oziroma 10 odstotkov vprašanih izjavlja, da ne želijo otrok. V Sloveniji in Latviji se manj kot 1 odstotek anketiranih opredeljuje za življenje brez otrok (prav tam).

V Sloveniji so skoraj vse ženske z začetka šestdesetih do leta 1995 rodile vsaj enega otroka (Obersnel Kveder idr., 2001); skoraj isto velja za ženske, rojene v drugi polovici šestdesetih – toda pri teh je med visoko izobraženimi ženskami slaba petina žensk, ki pri starosti 30–34 let (leta 1995) še niso rodile. Leta 1995 je v starostni skupini 25–29 let rodilo okrog 85 odstotkov žensk z osnovnošolsko ali nižjo izobrazbo, skoraj 80 odstotkov žensk s srednjo izobrazbo in samo 30 odstotkov žensk z višjo ali visoko izobrazbo. Trend se giblje v smer vedno višje povprečne izobrazbe žensk in vedno višje starosti pri rojstvu prvega otroka. Napoved je, da v Sloveniji *“brez dvoma ... obstaja splošni trend zviševanja deleža žensk brez otrok”*. Ta delež naj bi se s 5 odstotkov dvignil na 19 odstotkov med ženskami, rojenimi v sedemdesetih letih in pozneje (Frejka in Calot, 2001).

2.2. Namere mladih pri oblikovanju družine

V Sloveniji v nobeni od novejših javnomnenjskih anket ni odgovorov, da ljudje ne želijo otrok, v primerjavi z večino drugih evropskih držav, v katerih se določen odstotek opredeljuje proti starševstvu oziroma so vsaj ambivalentni ali

negotovi glede tega (Hakim, 2003). Na primer, podatki iz raziskave Mladina 2000 kažejo močne težnje za rojevanje otrok. Manj kot dva odstotka vprašanih sta izjavila, da ne nameravajo imeti otrok. V starosti med 26. do vključno 29. leta pa dejansko ima otroke 44,9 odstotka vprašanih, od tega ima otroke 58,7 odstotka žensk in 25 odstotkov moških v tej starostni skupini. Križanje izidov o vprašanju o otrocih z izobrazbo kaže, da so tisti mladi moški oziroma tiste mlade ženske, ki imajo otroka do dopolnjenega 29. leta starosti, v povprečju manj izobraženi kot tisti, ki otrok še nimajo. Mladi iz mestnih območij imajo precej manj otrok od tistih iz kmetijskih območij.

Nacionalne javnomnenjske raziskave in reprezentativne študije mladine so v devetdesetih in na začetku 20. stoletja – v primerjavi s sredino osemdesetih – pokazale, da mladi vse bolj cenijo družino in družinsko življenje (Ule, 1988; Ule in Mihelj, 1995; Ule et al, 1996; Ule et al, 2000; Ule, Kuhar et al, 2002; Slovensko javno mnenje – SJM 1992/1, SJM 1993/2, SJM 1995/2, SJM 1999/3, 2003/2, 2004/2). Družina postane – ob prijateljstvu in zdravju – ena najpomembnejših vrednot mladih. Javnomenjske raziskave kažejo, da mladi želijo osnovati lastno družino, da imajo visoke želje, kar se tiče družine, in da ne izražajo antinatalitetnih stališč.

2.3. Država blaginje

Država blaginje je eden od dejavnikov, ki vplivajo na to, kako lahko oziroma težko je doseči neodvisnost ter kombinirati družino in delo, zato neposredno vpliva na osamosvajanje od doma in oblikovanje lastne družine. Slovenija se pogosto umešča v t. i. postsocialistični sistem države blaginje⁶, za katerega naj bi bili značilni strogi egalitarizem, zmanjševanje vloge družine in vodilna vloga države v celotnem sistemu (npr. Blossfeld in Drobnič, 2001). Slovenski avtorji (Kolarič, 1992; Kopač, 2004) umestitvi Slovenije v ta sistem nasprotujejo, predvsem z argumentom različnih konstitutivnih elementov sistema.

⁴ Gre za nerojevanje, ki presega stopnjo neplodnosti. Po World Fertility Survey, ki jo je financirala Organizacija združenih narodov, neplodnost prizadeva le 2–3 odstotke žensk med 25. in 50. letom (Vaessen, 1984).

⁵ Raziskava o rodnosti in družini je bila leta 1995 izvedena v Norveški, Švedski, Finski, Nizozemski, Belgiji, Franciji, Nemčiji, Avstriji, Švici, Italiji, Portugalski, Španiji, Estoniji, Latviji, Poljski, Madžarski, Češki, Sloveniji, Bolgariji, pa tudi Kanadi, ZDA in Novi Zelandiji.

⁶ Pri primerjavi struktur življenjskih potekov se mnogi avtorji navezujejo na Esping-Andersonovo tipologijo treh vrst blaginjskega kapitalizma – socialnodemokratskega (nordijskega), konzervativnega (kontinentalnega) in liberalnega (anglosaksonskega) (Esping-Andersen, 1990). Ti trije režimi vsebujejo različne spolne in socialne ne/enakosti in različne družinske podpore. Pozneje je avtor vpeljal še četrti vzorec, t. i. mediteranski režim (Esping-Andersen, 1999). Gallie in Paugam (2000) sta konzervativni režim razdelila na zaposlitve usmerjen režim (Nemčija, Francija, Nizozemska) in na subprotektivne režime (predvsem sredozemske države s posebno vlogo družine in neformalnega dela), socialdemokratski režim pa pojmuje kot univerzalističen, saj so socialne pravice opredeljene na podlagi državljanstva (glej tudi Walther, 2006). Blossfeld in Drobnič (2001) sta to tipologijo nadalje razširila in vpeljala blaginjski režim ‘nekdanjih socialističnih držav’.

Poudariti je treba že bistveno razliko med samoupravnim socialističnim sistemom, ki je veljal v Sloveniji, in socialističnim sistemom v bloku Sovjetske zveze. Medtem ko je Sovjetska zveza temeljila na centralnoplanskem sistemu upravljanja gospodarstva in na popolni prevladi komunistične partije nad družbo, je v nekdanji Jugoslaviji in še zlasti v Sloveniji vladal sistem, ki je dopuščal dokajšnjo ekonomsko neodvisnost posameznih ekonomskih subjektov in lokalnih skupnosti. Politična moč partije in njenih satelitskih organizacij pa se je omejevala na posamezne kritične točke sistema. Vsaj v osemdesetih letih se je že oblikovala neodvisna civilna družba. Sistem je poznal nizko stopnjo nezaposlenosti, mladi pa so bili deležni različnih oblik ekonomske podpore pri oblikovanju družine in starševstvu.

Vloga in pomen socialne politike sta bila precej različna. Slovenski sistem je z vidika sistemov zagotavljanja socialne varnosti temeljil na t. i. Bismarckovem zavarovalnem načelu – kar je posledica avstro-ogrške monarhije – ki je prevzel pomembno vlogo ob razpadu socializma. V drugih državah teh sistemov ni bilo oziroma so bili razviti mnogo manj, tako da se je lahko zgodil občuten premik v liberalnem vzorcu. Sprememba sistema v Sloveniji po letu 1990 in spremembe, povezane z globalizacijo, niso prispevale h korenitim spremembam sistema, čeprav se je zgodil premik k familiarizmu in manjši vlogi države. Glede na obstoječe delitve sistemov blaginje bi Slovenijo lažje umestili v subprotektivni režim kot v postsocialističnega, ki ni natančno opredeljen oziroma ne pove, na kakšen način država zagotavlja varnost in blaginjo posameznikom (Kopač, 2004; Wright et al, 2004).

Čeprav tipologije blaginjskih sistemov do neke mere nedvomno pojasnjujejo strukturne dejavnike prehodov v starševstvo, se lahko uporabljajo zgolj kot prva usmeritev. Če upoštevamo več značilnosti za posamezno državo, ima tipologija manjšo napovedno vrednost. Kulturni trendi in tradicije uhajajo sistematični blaginjskih režimov.

Slovenije tudi ne moremo zlahka umestiti glede na tipologijo treh vzorcev oblikovanja družine po Iacovou (1998; 2002), ki so povezani s tipi blaginjskih režimov. Iacovou loči med nordijskim vzorcem oblikovanja družine (vključuje skandinavske države in Nizozemsko) in južnoevropskim vzorcem (vključuje Grčijo, Italijo, Portugalsko in Španijo); pozneje je dodala še severni vzorec (vključuje druge države EU-15). Po tej tipologiji je za 'nordijske' države značilno, da mladi zapuščajo dom staršev zgodaj, da je samsko življenje običajno, da je med ljudmi brez otrok, a

v manjši meri med ljudmi z otroki, razširjena kohabitacija, da se povezava med poroko in rojevanjem zmanjšuje. V skupini 'južnih' držav pa mladi v nasprotju dolgo ostajajo doma pri starših. Dom po navadi zapustijo, ko se poročijo. V teh državah je povezava med poroko in starševstvom močna; otroci se rodijo relativno kmalu po poroki. Severni vzorec ima po značilnostih vmesen položaj med zgornjima vzorcema: odhod od doma staršev je relativno zgoden; obstajajo različne oblike gospodinjestev in prehodov med njimi, preden sledita poroka in starševstvo. Vprašanja drugih evropskih držav Iacovou pri svoji analizi in identifikaciji vzorcev nastanka gospodinjestev pri oblikovanju družine ni odpirala.

Iacovou (2002) je ugotovila, da države, ki so običajno razvrščene v dva različna blaginjska režima – liberalni ('atlantski') in konzervativni ('kontinentalni', 'korporativističen'), spadajo v enoten vzorec nastanka gospodinjestva, ki ga je imenovala 'severni'. Na drugi strani pa je južnoevropski vzorec nastanka gospodinjestva izpostavila kot samostojen.

2.4. Stanovanjske razmere

Mladi v Sloveniji relativno dolgo ostajajo doma pri starših – do poznih dvajsetih ali zgodnjih tridesetih let, pri čemer moški v povprečju ostajajo dlje pri starših žensk. Odstotki mladih, ki živijo kot otroci v domu svojih staršev (brez lastnih partnerjev), so: 90,2 odstotka 20- do 24-letnikov in 79,1 odstotka 20- do 24-letnic; 63,5 odstotka 25- do 29-letnikov in 38,1 odstotka 25- do 29-letnic ter 32,9 odstotka 30- do 34-letnikov in 11,9 odstotka 30- do 34-letnic (Popis 2002, SURS). Po popisu 2002 le majhen odstotek mladih živi samih (1,8 odstotka 20- do 24-letnikov in 4,5 odstotka 25- do 34-letnikov). Kljub temu da mladi – podobno kot pri sredozemskem vzorcu oblikovanja družine (cf. Galland, 1995; Iacovou, 1998; 2002) – daljše obdobje ostajajo na domu staršev, za Slovenijo zapustitev doma staršev ni nujno povezana s poroko.

Odlaganje z odhodom od izvorne družine je pravzaprav značilno za celo Evropo (Holdsworth in Morgan, 2006; Biggart et al, 2004). Povprečna starost, pri kateri mladi zapuščajo dom staršev, so zgodnja dvajseta; toda ta starost se zvišuje (Laaksonen, 2000; Oinonen, 2003). V južni Evropi mladi odrasli živijo s starši do zgodnjih tridesetih (Iacovou, 1998; Palomba, 2001; Giuliano, 2002; Leccardi, 2005). Mandič (2007) na podlagi raziskave European Quality of Life Survey (2003/04), izvedene v vseh državah, ki danes sestavljajo Evropsko unijo, ugotavlja, da mladi v starosti med 18 in 34 let živijo pri starših daleč najredkeje v

nordijskih in atlantskih državah, tem sledijo kontinentalne, izrazito najpogosteje pa v južnoevropskih. To velja za moške in ženske; več mladih žensk kot mladih moških povsod, razen na Švedskem, zapušča dom staršev. Med državami so velike razlike, najnižji delež mladih v stanovanju staršev je na Švedskem (10 odstotkov žensk in 10 odstotkov moških), najvišji v Italiji (61 odstotkov moških, 57 odstotkov žensk). Obratno sorazmerni s temi so odstotki mladih, ki živijo v samostojnem gospodinjstvu t. i. prehodnega tipa (enočlansko gospodinjstvo, pari), pri čemer so države s severnim vzorcem v prednosti pred južnoevropskim vzorcem.

Med novjšimi članicami Evropske unije tri najsevernejše, tj. baltiške države (še posebej Estonija in Latvija) kažejo najnižji odstotek bivanja 18- do 34-letnikov pri starših (od 30 do 37 odstotkov); sledi zelo homogena skupina srednjeevropskih držav z vrednostmi od 46 do 48 odstotkov. Nove članice kot skupina so zelo blizu skupini južnoevropskih držav, saj je odstotek mladih v gospodinjstvu staršev v vseh visok. So pa tudi v novih članicah velike in konsistentne razlike med srednjeevropskimi in baltiškimi državami. Slovenija ima med vsemi novimi članicami, razen 'evropske rekorderke' Malte (kjer živi s starši 67 odstotkov 18- do 34-letnikov), najvišji odstotek mladih, ki živijo v gospodinjstvu staršev; to velja za mlade moške in mlade ženske (Mandič, 2007).

Samo petina mladih med 25. in 29. letom starosti že živi s partnerjem/-ko oziroma možem/ženo v lastnem stanovanju (Statistični letopis, Statistični urad Republike Slovenije, 2006). Stanovanjska ponudba je nezadostna, posebej v Ljubljani. Ta problem je izrazit zaradi kulture lastništva stanovanj. Več kot 90 odstotkov stanovanj in hiš je v zasebni lasti. Slovenija spada med države z najmanjšim najemnim skladom. Je med tistimi državami, ki so ga v prehodu (s privatizacijo in denacionalizacijo nekdanjih najemnih družbenih stanovanj) najbolj radikalno zmanjšala - s 33 odstotkov celotnega sklada leta 1990 na 9 odstotkov leta 2003 (Mandič in Gnidovec, 1999). Cene za nova stanovanja in gradbene parcele so relativno zelo visoke (tudi v primerjavi z drugimi velikimi evropskimi mesti) in še naraščajo. Podaljšano bivanje pri starših v Sloveniji lahko razumemo tudi kot 'kolateralno škodo' tranzicijske stanovanjske reforme, ki je zelo radikalno zmanjšala javni najemni sektor stanovanj (Mandič, 2007).

2.5. Negotov trg dela

Generacija, rojena v sedemdesetih, se poleg stanovanjske stiske spopada z manj gotovimi ekonomskimi in socialnimi okoliščinami, ki niso bile poznane prejšnjim generacijam. Trg dela

postavlja mlade vsaj začasno v šibek in neugoden položaj, saj ne more zagotavljati zaposlitve vsem mladim, ki končajo izobraževanje. Tekmovanje za zagotovitev čim boljšega družbenega položaja je zato neizogibno. Za mlade, ki prvič vstopajo na trg dela, je precej verjetnejše, da bodo žrtev novih oblik zaposlovanja, pomanjkanja zaposlitvenih možnosti, manj gotovih zaposlitev, kratkoročnih zaposlitev in brezposelnosti, kakor za tiste, ki so že dlje časa zaposleni. Leta 2005 je bilo 57,1 odstotka mladih med 15. in 24. letom ter 26,9 odstotka mladih med 25. in 30. letom zaposlenih za določeno obdobje, medtem ko je povprečni nacionalni odstotni delež oseb, zaposlenih za določen čas, v aktivnem prebivalstvu znašal 10,5 odstotka (Anketa o delovni sili 2006, SURS).

Delovna aktivnost mladih relativno gledano upada, saj se skoraj polovica mladih izobražuje na tretji stopnji. Leta 2002 je delovna aktivnost mladih med 15. in 24. letom znašala 39,3 odstotka (med mladimi ženskami samo 30,3 odstotka) (Anketa o delovni sili 2006, SURS). Mlade ženske so tudi pogosteje brezposelne kot mladi moški: leta 2005 je bila stopnja brezposelnosti med mladimi moškimi (15- do 24-letniki) 14,6 odstotka; med mladimi ženskami v istem starostnem obdobju pa je znašala 17,8 odstotka (Eurostat, Key Employment Indicators, 2005). Narašča tudi odstotek iskalcev prve zaposlitve med registriranim brezposelnim prebivalstvom (posebej med ženskami, čeprav so te v povprečju bolj izobražene od moških vrstnikov).

2.6. Pluralizacija družinskih oblik

Pluralizacija družinskih oblik je za Slovenijo značilna od osemdesetih naprej (Švab, 2001). V obdobju, ki ga zaznamujejo spremembe ustaljenih življenjskih potekov ter naraščajoča zapletenost medčloveških odnosov in družbenega organiziranja teh odnosov, je spremenljivost družinskih skupnosti vse večja: število enostarševskih in reorganiziranih družin ter družin istospolnih partnerjev narašča, rodnost se zmanjšuje, starost ob porokah se zvišuje, prav tako število kohabitacij in zunajzakonskih rojstev. Zaradi spremenjenih načinov izobraževanja, dela in zaposlitve ter spremenjenih razmerij med javnim in zasebnim (poklicne, družinske vloge) opazamo najbolj izrazite spremembe družinskih struktur v obdobju vzpostavljanja družinske skupnosti; npr. mladi podaljšujejo bivanje v izvorni družini, samsko življenje kombinirajo s priložnostnimi zvezami ali pari živijo ločeno in ne v skupnem gospodinjstvu (t. i. LAT-zveze; living apart together).

Formalne poroke izgubljajo svoj socialni pomen in status. Kohabitacija je v Sloveniji legalno enakopravna zakonski zvezi. Število porok

neprestano upada. Stopnja prvih porok žensk je leta 2004 znašala 0,41, povprečna starost žensk pri prvi poroki istega leta 27,8 (leta 1990 23,7), povprečna starost moških pri prvi poroki pa približno 30,1 leta (Statistični letopis, SURS, 2005, in izračuni SURS). Število otrok, rojenih zunaj zakonske zveze, narašča. Če se je zunaj zakonske zveze v letu 1954 rodila dobra desetina otrok, znaša leta 2005 ta delež skoraj 47 odstotkov. V šestdesetih letih in v zgodnjih sedemdesetih se delež otrok, rojenih zunaj zakonske zveze, ni bistveno spreminjal oziroma je celo upadel. V obdobju od leta 1960 se je zunaj zakonske zveze rodilo 9,1 odstotka otrok, leta 1970 pa je ta delež padel na 8,5 odstotka. Iz teh podatkov lahko sklepamo, da je bila podobno kot v zahodnih državah tudi v Sloveniji v šestdesetih letih prisotna ideologija nuklearne družine, ki je dajala prednost poroki kot pogoj družinskega življenja (Švab, 2006). Pomembnost je začela izgubljati v sedemdesetih – leta 1975 se je na primer rodilo zunaj zakonske zveze 10 odstotkov otrok, še posebej pa v osemdesetih letih, ko se je ta delež povečal na 13,1 odstotka. Od takrat naprej strmo narašča in je do leta 2005 narasel za več kot trikrat in pol (Statistični letopis, SURS, 2005). V EU se je v letu 2004 zunaj zakonske zveze v povprečju rodila slaba tretjina otrok (Evrostat, 59, 2006).

Starost žensk ob rojstvu prvega otroka se zvišuje. Od leta 1965, ko je bila povprečna starost matere ob rojstvu prvega otroka 26,2 leta, je ta starost padala in je dosegla najnižjo vrednost leta 1975 (22,8 leta), nato pa je začela naraščati. V povprečju so bile ženske v prvi polovici devetdesetih let ob rojstvu prvega otroka stare 24,3 leta, v drugi polovici pa 25,6 leta. Ta starost strmo narašča in je v letu 2004 znašala 27,5 leta (Statistični letopis, SURS, 2005). V primerjavi s povprečjem Evropske unije (28,2 leta) je povprečna starost še vedno nižja (Evrostat, 29/2006).

2.7. Spolne vloge

Slovenija ima tradicijo visoke udeležnosti žensk med delovno silo in vzorec dveh skrbnikov – oba starša, zaposlena polni delovni čas⁷, obenem pa spolno neenakomerno porazdelitev gospodinjskih del od začetka petdesetih (Jogan, 2000). Med postsocialističnimi državami je Slovenija izjemna,

kar se tiče ohranitve visoke stopnje udeležnosti žensk na trgu dela po prehodu. Večina Slovenk se tudi po porodniškem dopustu vrne na delovno mesto (za polni delovni čas) (Stropnik in Černič Istenič, 2001). Ženske so tako dvojno obremenjene – na delovnem mestu in doma (Mežnarič in Ule 1994, cf. Hochschild, 1990). Poleg tega je v devetdesetih začelo bolj odkrito prihajati do prej latentne patriarhalizacije odnosov, najprej v javni sferi, nato še v domači⁸, kar pomeni, da so mlade ženske potisnjene v neenak položaj v ekonomski in politični sferi ter v prokreativni družini (Ule et al, 2003; Renner et al, 2006; Pascall in Lewis, 2004).

Na tradicionalno delitev vlog v družinah empirične raziskave opozarjajo že od leta 1977 (Ule in Kuhar, 2004). Pred kratkim je tudi Evrostatova raziskava pokazala, da Slovenke in (Litvanke) največ ur dnevno delajo in imajo najmanj prostega časa (Evrostat, 32/2007). Ta raziskava je opozorila, da v 75–80 odstotkih ženske same opravijo večino gospodinjskega dela in skrbijo za otroke. Opravila, tradicionalno povezana z ženskami, ostajajo predvsem njihovo področje. Ženske skrbijo za pranje perila, čiščenje stanovanja, pripravo hrane, prav tako večinoma one poskrbijo za bolne in onemogle družinske člane. Tudi nakupovanje živil je pretežno žensko področje. Moški so odgovorni za manjša stanovanjska popravila.

Kljub zaznanemu trendu v smeri aktivnejše vloge očetov je moška vloga v tem kontekstu omejena na pomoč ženskam, ki še vedno opravijo večino dela z otroki (Renner in Švab, 2005; Renner in Švab, 2006). Posamezne vrste družinskega dela (gospodinjska opravila in skrb za otroke) so bolj enakomerno razdeljene v razširjenih družinah, toda ne med partnerjema, temveč med izvorno in prokreativno družino (pomoč starih staršev) (Ule in Kuhar, 2003).

3. Dejavniki odločanja za starševstvo

V odnosu do družinskega življenja in oblikovanja družine zaznamo med mladimi v Sloveniji dvojnost: po eni strani javnomnenjske raziskave kažejo, da je družinsko življenje pomembna vrednota in življenjska želja mladih, po drugi strani

⁷ Slovenija nima tradicije dela za polovični delovni čas; tako delo je redko na voljo na trgu dela ali dostopno z vidika možnosti preživljanja (6,6 odstotka aktivnega prebivalstva je bilo zaposleno za polovični delovni čas leta 2001, pretežno invalidsko delno upokojeni in starejši) (Kanjuro Mrčela in Ignjatović, 2004).

⁸ V socializmu formalno ni bilo tradicionalne delitve dela med spoloma. Slovenski zakoni za zaščito žensk kot mater in delavk so starejši od skandinavskih. Ženske so podpirali pri izobraževanju, z državno zagotovljenim porodniškim dopustom in ugodnostmi, vrtci in družinskimi zakoni, ki so ženske obravnavali kot enakovredne posameznice. V javnem življenju so bile ženske skoraj povsem enakopravne moškim, toda v zasebni sferi, v partnerskih odnosih, v družini in na medosebnem nivoju, so tradicionalni načini oblikovanja moških in ženskih vlog ostali nedotaknjeni (Pascall in Lewis, 2004).

pa statistike kažejo, da mladi resno odlašajo z ustvarjanjem lastne družine in rojevanjem.

Neskladje med uradno statistiko, ki zaznava nizke stopnje rodnosti in podaljševanje bivanja s starši, relativno ugodno družinsko politiko in ekonomskimi pogoji na eni strani ter prodružinskimi in proreproduktivnimi stališči mladih v javnomnenjskih raziskavah smo natančneje raziskali s kvalitativno metodologijo, in sicer s fokusnimi skupinami⁹. Na ta način smo osvetlili subjektivne izkušnje mladih odraslih glede oblikovanja družine, zlasti objektivne in subjektivne možnosti za rojevanje, ter probleme in ovire, ki spremljajo oblikovanje družine¹⁰. Prednost fokusnih skupin je, da dopuščajo perspektivo mladih kot ustvarjalcev, ki osmišljajo lastna življenja. Na ta način zapolnjujejo vrzel glede subjektivnih vidikov oblikovanja družine, saj imamo bistveno več znanja o institucionalnih vidikih (demografski in družbenoekonomski podatki, usmeritve).

V tem članku ne bomo natančneje razlagali metodologije in podrobneje predstavljali izsledkov naše kvalitativne raziskave, saj smo to objavili v drugih virih (glej Ule in Kuhar, 2002 a; Ule in Kuhar, 2002 b; Ule in Kuhar, 2003); temveč bomo zgolj na kratko prikazali glavne ugotovitve, ki osvetljujejo poglede mladih odraslih na oblikovanje družine.

3.1. Kako pomembno je mladim odraslim družinsko življenje

Analiza izsledkov kvalitativne raziskave je potrdila neskladje med družinskimi vzorci, ki jih spremlja statistika v Sloveniji, ter med izrekanjem za družino in rojevanje v kvantitativnih raziskavah. V kvalitativni študiji so bili vprašani mnogo bolj zadržani v svojih željah po družini in otrocih. Visoko vrednotenje pomena družine in izraženo večinsko željo po dveh ali treh otrocih so celo pripisali ideologizaciji družine v Sloveniji. Več

udeležencev fokusnih skupin je celo izjavilo, da gre pri anketah za "zaželene" odgovore. Ustvarjanja lastne družine mladi odrasli ne dojemajo kot življenjsko nalogo ali usodo, ki jo gre sprejeti v dobro naroda, države ali norm oziroma morale. Družina je zanje predvsem institucija, ki deluje kot osebna podporna mreža.

Mladi se pri odločitvi za družino odločajo med prednostmi, ki jih prinaša družinsko življenje, in prednostmi samskega življenja. Kot glavno prednost samskega življenja in življenja brez otrok so udeleženci raziskave navajali svobodo (pred odgovornostjo) in avtonomijo, ki se jim zdita pomembna dejavnika kakovostnega življenja. Najpogosteje naštete prednosti družinskega življenja, ki so jih navajali udeleženci fokusnih skupin, so bile: imeti nekoga, s katerim si deliš življenje; občutek varnosti, zaupanja, intimnosti. Mladi odrasli v družini iščejo intimnost, varen in ljubeč odnos, ki je po mnenju udeležencev raziskave obenem bistven subjektivni pogoj za odločitev za otroke. Obenem so udeleženci fokusnih skupin opozorili, da partnerstvo in starševstvo zahtevata "odnosno delo", veliko pozornosti do drugega, medsebojne naklonjenosti, kar lahko postane naporno in časovno potratno.

Kljub temu večina udeležencev fokusnih skupin (tistih, ki še nimajo stabilnega partnerstva in/ali otrok) pričakuje, da bodo pri 35. letu poročeni ali vsaj v stabilnem partnerskem odnosu in da bodo do takrat imeli otroke. Videti je, da je heteronormativna predstava o 'ustalitvi' vendarle tako globoko zakoreninjena, da si mladi ne morejo predstavljati prihodnosti brez normativnega vzorca, da 'počnejo prave stvari'.

3.2. Kdaj je pravi trenutek za vstop v starševstvo

Kvalitativna raziskava je opozorila, da je odločitev za družino danes izjemno skrbno načrtovana in pretehtana. Mladi sicer načelno v prihodnosti želijo

⁹ Fokusne skupine so v zadnjih dveh desetletjih vse bolj uveljavljena raziskovalna metoda v družboslovju (Krueger, 1994; Morgan, 1997; Greenbaum, 1998). Z njimi lažje odkrivamo predstavitev občutij, prepričanj, izkušenj in reakcij ljudi. Udeleženci fokusne skupine se spodbujajo, da govorijo o svojih stališčih, prepričanju in obnašanju, pri čemer se izkorišča skupinska dinamika. Udeleženci izražajo svoja stališča in prepričanja in jih hkrati premislijo, saj sami vplivajo na druge, drugi pa s svojimi pogledi nanje. Tako se pogosto dogaja v dejanskih socialnih okoljih, ko posamezniki oblikujejo svoja prepričanja, zaznave in namere. Pri tej metodi se analizirajo besede, pojmi kakor tudi kontekst dogajanja. Raziskovalci dobimo poglobljene informacije o relativno malo primerih, vendar pa je zato razumevanje problematike precej bolj zapleteno.

¹⁰ Fokusne skupine so bile v različnih mestnih in nemestnih okoljih (Ljubljana, Domžale, Žiri z okolico, Murska Sobota z okolico). Skupaj je bilo 12 fokusnih skupin, v katerih je sodelovalo 85 udeležencev in udeleženk, starih med 23 in 33 let. Spodnja starostna meja je bila izbrana na podlagi predpostavke, da se mladi v povprečju ne odločajo za starševstvo pred 23. letom, če je povprečna starost matere ob prvem rojstvu 27,5 leta, starost očetov pa 2,5 leta višja (Statistični letopis, SURS, 2006). Udeleženci fokusnih skupin so bili relativno enakomerno zastopani po spolu, stopnji izobrazbe in zaposlenosti. Razlikovali smo med njihovimi temi družinskimi oblikami: (1) samski mladi odrasli, (2) pari, ki ne živijo v skupnem gospodinjstvu, (3) poročeni ali neporočeni pari, ki živijo v skupnem gospodinjstvu. 40 odstotkov udeležencev je že imelo otroke; pretežno so to bili pari, ki živijo v skupnem gospodinjstvu.

imeti družino in otroke, vendar je odločitev za oblikovanje družine povezana z mnogimi pogoji in ni več spontana in samoumevna. Oblikovanje družine je vse bolj podobno načrtovanju in vodenju zahtevnega projekta. Na odločanje v zvezi s partnerstvom, poroko, otroci vplivajo številni objektivni in subjektivni pogoji oziroma okoliščine. Najpomembnejša pogoja za vstop v starševstvo se vprašancem zdita psihosocialna zrelost in materialna varnost, ne pa starost sama po sebi.

Predvsem med študentkami in med visoko izobraženimi mladimi ženskami smo zaznali, da se jim zdi povsem sprejemljivo, da se odločijo za otroka, tudi če nimajo partnerja (t. i. zavestna odločitev za samsko starševstvo).

3.3. 'Objektivni' in 'subjektivni' pogoji za vstop v starševstvo

Kvalitativna analiza je pokazala, da so najpomembnejši 'objektivni' pogoji za odločitev za starševstvo:

- (1) varna zaposlitev;
- (2) finančna varnost;
- (3) osnovne stanovanjske razmere;
- (4) možnost uskladitve dela, kariere in družinskega življenja.

Zadnji pogoj so posebej omenjale ženske, čeprav so se mladi odrasli na splošno pritoževali nad zahtevnostjo služb. Delovne prakse večine organizacij (npr. delo konec tedna, nadure, izmensko delo, pogodbe za določen čas itd.) negativno vplivajo na (potencialno) družinsko življenje.

Izjemno pomembna raziskovalna ugotovitev pa je bila, da so 'subjektivna' merila pri odločanju za starševstvo najmanj prav tako pomembna kot bolj 'objektivna'. Udeleženci raziskave so najpogosteje navajali:

- (1) občutek zrelosti;
- (2) pripravljenost za starševsko vlogo pri obeh starših (odločitev za prevzem odgovornosti, izguba strahu pred izgubo neodvisnosti in osebne avtonomije);
- (3) kakovostno osebno življenje (občutek samouresničenosti in lagodnega življenja);
- (4) stabilen partnerski odnos;
- (5) zaznana pravična razdelitev gospodinjskega dela (ta pogoj so omenjale ženske; moški so izjavljali, da se zavedajo pomena delitve gospodinjskega dela za zadovoljiv partnerski odnos, čeprav sami načeloma ne želijo opravljati teh del).

3.4. "Otroci so tako zahteven projekt"

Ustvarjanje lastne družine je postalo vse bolj skrbno načrtovan, zahteven in odgovoren projekt. Raziskava je izrazito potrdila *normo odgovornega starševstva*: ljudje želijo kot starši otrokom posvetiti veliko pozornosti, visoko kakovost življenja in ugodne ekonomske razmere. Praktično vsi udeleženci raziskave so se strinjali, da moraš narediti za otroka vse najboljše, da je treba vanj vložiti največ kar se da. Ustrezna vzgoja, pomoč otrokom v poklicu in življenju pa zahtevata vedno več sredstev in prizadevanj. Precej mladih, ki (še) nimajo otrok, se boji velike odgovornosti, ki jo sodobno starševstvo nedvomno prinaša. V vzgojo otroka je namreč treba vložiti veliko časa in energije.

3.5. "Problem je v ženskah"

Mlade ženske v Sloveniji si danes skušajo zagotoviti ekonomsko varnost in avtonomijo. Dve plači sta v Sloveniji nujni tudi zato, da se vzdržuje srednjeslojski standard življenja. Starši in šolski sistem spodbujajo ženske, da pridobivajo znanje in veščine, ki jim omogočajo, da so konkurenčne med delovno silo. Izobraževalna in poklicna kariera sta pogosto v nasprotju z ustvarjanjem družine.

Predvsem ženske nočejo ponavljati življenjskih zgodb svojih mater, obremenjenih s poklicno kariero in popolno odgovornostjo za gospodinjstvo in odnose v družini. Niso več pripravljene pristati na tako delitev del, ki je utečena v generaciji njihovih staršev.

Ženske od moških pričakujejo razširitev vlog. Med udeleženci in udeleženkami smo nekajkrat zaznali trenja, ki jih prinaša naraščajoča enakopravnost med spoloma.

Zanimivo je, da večina žensk verjame, da lahko same izberejo starost, pri kateri bodo imele otroka. Med ženskami obstaja velika stopnja zaupanja v sodobno medicino in sodobne postopke umetnega oplojevanja pri višji starosti, če po naravni poti ne bi mogle zanositi.

4. Sklepne ugotovitve

Prav zaradi novih razsežnosti starševstva, novih razmerij in motivov se poleg psihološke želje po otrocih pojavljajo tudi dileme, dvomi in ovire, zaradi katerih postaja starševstvo težak, za nekatere neuresničljiv projekt. Po eni strani nastajajo v individualizirani družbi želja po "lastnem življenju", ki zajema oba spola, pa tudi želje po

samouresničenju, avtonomiji, svobodi, ki se zdijo v nasprotju s pripravljenostjo na skrb za otroka. V odločanje za otroka se je vrnil dvom, "ali bom zmogel/zmogla", vrnila se je skrb, ali bo vse v redu. V sodobni partnerski zvezi ni več osebe, ki bi samoumevno skrbela za potomstvo. Pomembna ovira za odločanje za otroka je tudi povečanje zahtev: vzgojnih, socializacijskih, časovnih, finančnih, ki se v sodobni družbi povezujejo z otrokom. Starševstvo je namreč v sodobni družbi postalo vse odgovornejša naloga in prav rastoča odgovornost deluje danes kot breme in ovira pri odločanju za otroka.

Kolikor bolj se širi zahteva po "optimalni oskrbi" otrok, toliko zahtevnejše postajajo materialne predpostavke starševstva. Ta težnja se danes kaže v vseh družbenih slojih. Z rastjo zahtev, ki se povezujejo s starševsko vlogo in rojstvom otroka, se povsod v sodobnem svetu pojavlja nov vzorec odločanja - zavestna odločitev za življenje brez otroka. Do take odločitve lahko pride zaradi zapolnitve življenja z drugimi projekti, kariere, negotovega partnerstva, občutka negotovosti, strahu ali celo iz ljubezni do otroka. Tako nastane posebno spiralno gibanje: kolikor manj otrok se rodi, toliko bolj cenimo tiste, ki se rodijo, toliko več vlagamo vanje, toliko dragocenejši so in toliko zahtevnejše je starševstvo. Kolikor pomembnejši in dražji nam je vsak otrok, toliko bolj se ljudje bojijo neznanskih nalog in dolžnosti, povezanih s starševstvom.

Izsledki kvalitativne raziskave so pripomogli k pojasnitvi neskladja med visokim vrednotenjem družine v javnomnenjskih raziskavah in odlašanjem z oblikovanjem lastne družine. Fokusne skupine so opozorile na pomen subjektivnih dejavnikov pri odločanju za starševstvo. Pokazale so tudi razlike v družinskih usmeritvah med urbanimi in neurbanimi okolji ter med udeleženci z višjo in z nižjo izobrazbo.

Neurbanim in tudi manj izobraženim mladim ljudem pomeni ustvarjanje lastne družine pomembnejšo vrednoto in življenjsko področje kot njihovim manj izobraženim vrstnikom in tistim, ki živijo v večjih mestih. Prvi se prej odločijo za otroke, celo za tri otroke in več. Tudi na vasi je vse več mladih ljudi samskih. Ti se izgovarjajo, da ne najdejo pravega partnerja ali partnerke. V nemestnih okoljih se ne govori o pomanjkanju časa in energije za otroke, kljub temu da ljudje delajo v več izmenah in da opravljajo delo za polni delovni čas ali celo več kot osemurni delavnik. Tudi o nezrelosti in nepripravljenosti na odgovornost ne. Mladi iz nemestnih okolij tudi niso govorili o tem, da razmišljajo o vlaganju vase, skoraj nič o želji

potovati po svetu; obenem pa računajo na večjo pomoč svojih staršev pri skrbi za otroke.

Ena pomembnih raziskovalnih ugotovitev je tudi, da sta odlašanje z družino in pozno starševstvo neposredno povezana z naraščajočo potrebo (in obenem možnostjo) mladih žensk po individualnem načrtovanju osebnega življenja in odločanju. Za sodobno žensko je materinska vloga emocionalna in ne več poslanstvo. V Sloveniji so mlade ženske tiste, ki odlašajo z rojevanjem. Mlade ženske namreč pogosteje od mladih moških dosegajo visoke izobrazbene ravni in imajo visoke želje po strokovni in osebni uveljavitvi. V primerjavi z generacijo svojih mater imajo več možnosti in svobode ter so bile vzgojene bolj emancipacijsko. Izobrazba, delo, kariera so zanje sredstva za ohranjanje neodvisnosti in pomembni sestavni deli njihovih identitet. Same so v fokusnih skupinah poudarile, da pričakujejo, da jim bodo partnerji pomagali pri domačih opravilih in skrbi za otroke, saj ne nameravajo biti dvojno obremenjene kot generacija njihovih mater.

Če bo družinska politika v Sloveniji še naprej idealizirala dvostarševsko družino kot vrednoto in sprejemala neenako delitev dela v družini, namesto da bi izboljševala vsakdanje družinske prakse (spodbude za sodelovanje očetov pri družinski delitvi dela ter spodbude za sodelovanje moških nasploh pri gospodinjskih opravilih), ne moremo pričakovati dolgoročnih pozitivnih sprememb pri rodnosti. Nedvomno lahko pričakujemo, da bodo ženske v prihodnosti vse manj pripravljene sprejeti nepravilno dvojno delovno obremenitev. Za državo pravzaprav ne bi imelo smisla, da se vlaganje v izobrazbo žensk izgubi s postavljanjem žensk pretežno v vlogo mater in gospodinj ter z uničevanjem njihovih karier zaradi čezmerne obremenitve v domačem okolju. Eden največjih izzivov današnjega časa je za Slovenijo uravnotežen razvoj odnosov med spoloma.

Literatura

Blossfeld, H-P.; Drobnič, S. (eds.) (2001): Careers of Couples in Contemporary Society: From Male-Breadwinner to Dual-Earner Families. Oxford University Press, Oxford.

Beck-Gernsheim, E. (2002): Reinventing the Family: In Search of New Lifestyles. Cambridge: Polity.

Biggart, A. et al (2004): Families and Transitions in Europe. Report Executive Summary, <http://www.socsci.ulst.ac.uk/policy/fate/fate.html> (zadnji dostop 10. 3. 2006).

Cavalli, A.; Galland, O (1995): Youth in Europe. Pinter: London.

- Cordon, J.A.F. (2006): *Low Fertility and the Scope for Social Policy: Understanding the Context*. V: Lutz, W.; Richter, R.; Wilson, C. (eds.) *The New Generation of Europeans. Demography and Families in the Enlarged European Union*, 29-58. London: Earthscan.
- Du Bois Reymond, M. (1998): 'I don't want to commit myself yet': *Young people's life concepts*. *Journal of youth studies* 1 (1): 63-79.
- Esping-Andersen, G. (1990): *The three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton: Princeton University Press.
- Esping-Andersen, G. (1999): *Social Foundations of Postindustrial Economies*. Oxford: Oxford University Press.
- Eurostat (2005): *Key Employment Indicators*.
- Eurostat (2006): 'The family in the EU25 seen through figures', <http://europa.eu.int/comm/eurostat> (zadnji dostop 10. 10. 2006).
- Eurostat (2006): *News Release*, 29/2006.
- Eurostat (2006): *News Release*, 59/2006.
- Eurostat (2007): *News Release*, 32/2007.
- Frejka, T., Calot, G. (2001): 'The Postponement of Births on Low Fertility Countries: An Overview'. Paper presented at the IUSSP Seminar on International Perspectives on Low Fertility: Trends, Theories and Policies, Tokyo, Japan, 21-23 March 2001, <http://demography.anu.edu.au/VirtualLibrary/ConferencePapers/IUSSP2001> (zadnji dostop 1. 3. 2002)
- Giddens, A. (2000): *Preobrazba intimnosti*. Ljubljana: *cf.
- Giuliano, P. (2002): 'The Peter Pan paradox: Why Mediterranean youth stay at home, do not marry, do not have children (and may not work)'. Paper, www.iies.su.se/seminars/giulianopaola_paper1.pdf (zadnji dostop 10. 10. 2003).
- Greenbaum, T. L. (1998): *The Handbook for Focus Group Research*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Hakim, C. (2003): *Childlessness in Europe. Research Report to the Economic and Social Research Council (ESRC) on the project funded by research grant RES-000-23-0074*. London School of Economics.
- Hochschild, A. R. (1990): *The Second Shift*. New York: Avon Books.
- Holdsworth, C.; Morgan, D., (2006): *Transitions in Context: Home, Independence and Adulthood*. Cambridge: Polity Press.
- Iacovou, M. (1998): 'Young people in Europe: Two models of household formation' ISER working papers. Essex: Institute for Social and Economic Research.
- Iacovou, M. (2002): *Regional Differences in the Transition to Adulthood. The Annals of the American Academy*, 580, 1, 40-69.
- Jogan, M. (2000): *Postsocializem in androcentrizem*. V: Jogan, M. (ed.) *Tranzicija in (ne)enakost med spoloma*, 9-30. *Družboslovne razprave*, 16, 34/35. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Kaa, D. J. van de (1987): *Europe's second demographic transition*. *Population Bulletin*, 42, 1-47.
- Kanjua - Mrčela, A.; Ignjatović, M. (2004): *Neprijazna fleksibilizacija dela in zaposlovanja - potreba po oblikovanju varne fleksibilnosti*. V Svetlik, I. (ed.), Ilič, B. (ed.) *Razpoke v zgodbi o uspehu: primerjalna analiza upravljanja človeških virov v Sloveniji*, 230-258. Ljubljana: Sophia.
- Kolarič, Z. (1992): *From Socialist to Postsocialist Social Policy*. V: Svetlik, I. (ed.) *Social Policy in Slovenia - Between Tradition and Innovation*. Avebury: Aldershot.
- Kopač, A. (2004): *Aktivacija - obrat v socialni politiki*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Krueger, R. A. (1994) :*Focus Groups*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Laaksonen, Helena (2000): 'Young Adults in Changing Welfare States: Prolonged Transitions and Delayed Entries for Under-30s in Finland, Sweden and Germany in the '90s', *Working Papers* 12. Mannheim: MZES.
- Leccardi, C. (2005): 'Facing uncertainty. Temporality and biographies in the new century'. *Young* 13, 2: 123-146.
- Lesthaeghe, R. (2001): 'Low fertility in Belgium, the Netherlands, Germany, Austria and Switzerland'. Paper presented at the IUSSP Seminar on International Perspectives on Low Fertility: Trends, Theories and Policies, Tokyo, Japan, 21-23 March 2001, <http://demography.anu.edu.au/VirtualLibrary/ConferencePapers/IUSSP2001> (zadnji dostop 1. 3. 2002).
- Lesthaeghe, R. (1995): *The Second Demographic Transition in Western Countries: An Interpretation*. V: Oppenheim, K.; Jensen, A-M. (eds.) *Gender and family change in industrialized countries*, 17-62. Oxford: Clarendon Press.
- Lutz, W.; Wilson, C. (2006): *Introduction*, 3-18. V: Lutz, W.; Richter, R.; Wilson, C. (eds.) *The New Generation of Europeans. Demography and Families in the Enlarged European Union*, 29-58. London: Earthscan.
- Mandič, S. (v tisku, 2007): *Odhod v prvo samostojno stanovanje: primerjalna analiza med državami Evropske unije*. *Družboslovne razprave*, 54.
- Mandič, S.; Gnidovec, M. (1999): *Stanovanjska kariera in prehod iz stanovanja staršev v prvo samostojno stanovanje*. V: Mandič, S. (ed.) *Kakovost*

- življenja, 43-74. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Merino, R.; Garcia, M. (2007): *Emancipation enlargement and the acquisition of autonomy by young people in Catalonia*, *Young*, 14, 1, 33-47
- Mežnarič, S.; Ule, M. (1994): *Women in Croatia and Slovenia: A case of delayed modernization*. V: Rueschemequer M. (ed.). *Women in the politics of postcommunist Eastern Europe*, 153-170. New York, London: M. E. Sharpe.
- Morgan, D. L. (1997): *Focus groups as qualitative research*. London: Sage.
- Obersnel Kveder, D.; Kožuh Novak, M.; Černič Istenič, M.; Šircelj, V.; Vehovar, V. and Rojnik, B. (2001): *Fertility and Family Surveys in Countries of the ECE Region. Standard Country Report. Slovenia*. New York and Geneva: United Nations.
- Oinonen, Eriikka (2003): *Extended Present, Faltering Future: Family formation in the in the process of attaining adult status in Finland and Spain*. *Young* 11, 2: 121-140.
- Pais, J. M. (2000): *Transitions and youth cultures: Forms and performances*. *International Social Science Journal* 52, 164: 219-233.
- Palomba, R. (2001): *Postponement of family formation in Italy, within the Southern European context*. Paper presented at the IUSSP Seminar on International Perspectives on Low Fertility: Trends, Theories and Policies, Tokyo, Japan, 21-23 March 2001, <http://demography.anu.edu.au/VirtualLibrary/ConferencePapers/IUSSP2001> (zadnji dostop 1. 3. 2002)
- Pascall, G; Lewis, J. (2004): *Emerging Gender Regimes and Policies for Gender Equality in a Wider Europe*. *Journal of Social Policy*, 33: 373-394.
- Philipov, D. (2001): *Low fertility in Central and Eastern Europe: Culture or economy? Paper presented at the IUSSP Seminar on International Perspectives on Low Fertility: Trends, Theories and Policies, Tokyo, Japan, 21-23 March 2001*, <http://demography.anu.edu.au/VirtualLibrary/ConferencePapers/IUSSP2001> (zadnji dostop 1. 3. 2002)
- Popis 2002: Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije.
- Rener, T.; Sedmak, M.; Švab, M.; Urek, M. (2006): *Družine in družinsko življenje v Sloveniji*. Koper: Annales.
- Rener, T.; Švab, A. (2005): *Vidiki novega očetovstva v Sloveniji: vpliv starševskega dopusta na aktivno očetovanje*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Rener, T.; Švab, A. (2006): *Analiza očetovstva in predlogi za izboljšanje družinske politike na področju uravnoteženja družine in dela..* Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Slovensko javno mnenje: *SJM* 1992/1, *SJM* 1993/2, *SJM* 1995/2, *SJM* 1999/3, 2003/2, 2004/2. Ljubljana: Center za raziskovanje javnega mnenja, Fakulteta za družbene vede.
- Statistični letopis Republike Slovenije 2005. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije.
- Statistični letopis Republike Slovenije 2006. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije.
- Stropnik, N.; Černič Istenič, M. (2001): *Prebivalstvo, družina in blaginja: stališča do politike in ukrepov*. Raziskovalno poročilo. Ljubljana: Inštitut za ekonomska raziskovanja.
- Švab, A. (2001): *Družina: od modernosti k postmodernosti*. Ljubljana: ZPS.
- Švab, A. (2006): *Družinske spremembe V: Rener, T.; Sedmak, M.; Švab, M.; Urek, M. Družine in družinsko življenje v Sloveniji*. Koper: Annales.
- Trbanc, M. (2005): *Zaposlovanje in brezposelnost mladih*. V: Črnak, Meglič, A. (ed.): *Otroci in mladina v prehodni družbi*, 161-188. Maribor: Aristej.
- Ule et al (1998): *Youth in Slovenia: New perspectives from the nineties*. Ljubljana: Ministry of Education and Sport, Youth Department.
- Ule, M. (2004): *No time for complacency: sociology after socialism*. *European Societies*, 6, 2, 159-166.
- Ule, M.; Kuhar, M. (2002 a): *Družina kot projekt: družinske usmeritve mladih v Sloveniji*. *Socialna Pedagogika*, 6, 3, 309-333.
- Ule, M.; Kuhar, M. (2002 b): *Ekonomsko socialni položaj mladih družin*. Raziskovalno poročilo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Ule, M.; Kuhar, M. (2003): *Mladi, družina, starševstvo*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Ule, M.; Mihelj, V. (1995): *Pri(e)hodnost mladine*. Ljubljana: DZS.
- Ule, M. et al (1996 a): *Mladina v devetdesetih*. Ljubljana: ZPS.
- Ule, M. et al (1996 b): *Predah za študentsko mladino*. Ljubljana: Juventa.
- Ule, M. et al (2000): *Socialna ranljivost*. Maribor: Aristej.
- Ule, M.; Kuhar, M. (2004): *Zasebnost, družina, starševstvo: obrat od velikih zgodb k analizi vsakdanjega življenja v javnomnenjskih raziskavah*, 215-231. V: Malnar, B. (ed.); Bernik, I. (ed.). *S Slovenkami in Slovenci na štiri oči: ob 70-letnici prof. Nika Toša*, (Dokumenti *SJM*, 11). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, IDV, CJMMK.
- Ule, M.; Kuhar, M. et al (2002): *Mladina 2000. Slovenska mladina na prehodu v tretje tisočletje*. Maribor: Aristej.
- Ule, M.; Rener, T.; Žakelj, T.; Hlebec, V.; Kuhar, M. (2003): *Tipi družin in socialne mreže*. Report. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Vaessen, M. (1984): *Childlessness and Infecundity. World Fertility Survey Comparative Studies, št. 31, Voorburg: International Statistical Institute.*

Wallace, C. (2006): *Family Forms and the Young Generation in the New Europe: Fututre Trends. V: Lutz, W.; Richter, R.; Wilson, C. (eds.) The New Generation of Europeans. Demography and Families in the Enlarged European Union, 177-188. London: Earthscan.*

Walther, A. (2006): *Regimes of youth transitions: Choice, flexibility and security in young people's experiences across different European contexts. Young, 14, 2, 119-139.*

Wright, S.; Kopač, A.; Slater, G. (2004): *Continuities within paradigmatic change: Activation, social policies and citizenship in the context of welfare reform in Slovenia and the UK. European societies, 6, 4, 511-534.*